

CİCERO'NUN ESERLERİNDE DENİZCİLİK KAYNAKLI EĞRETİLEMELER

Çağatay Aşkit*

Klasik Yunancada bir yerden başka bir yere taşımak anlamına gelen *metapherein* fiilinden türemiş olan *metaphora* sözcüğü, Latinceye yine aynı anlama gelen *transferre* fiilinden türetilen *translatio* sözcüğü ile aktarılmıştır. Türkçede geçici kullanımı işaret eden eğretileme ve ödünç alınmayı gösteren istiare sözcükleriyle karşılanmıştır. Benzerlik ilişkisi olan iki sözcükten birini, aralarındaki karşılaştırmaya yarayan ifadeleri kaldırarak diğerinin yerine kullanma sanatı olarak tanımlanmıştır. Aristoteles *Poetika* yapıtında, bu sanattan bahsederken (1457b.7-32), bunun bir sözcüğe kendi anlamı dışında bir anlam verilmesi olduğunu belirtir. Bu anlam aktarması dört biçimde olur. 1) Cinsten türe (*genos»eidos*). Burada Homeros'ta geçen (*Odysseia* 1.185) “gemim burada duruyor” tümcesini örnek verir. Verdiği örnekte kullanılan durmak (*histemi*) fiili cinstir, durmanın bir türü olan demir almak (*hormeîn*) yerine kullanılmıştır. 2) Türden cinse (*eidos»genos*). Bunun için yine Homeros'tan “Odysseus sayısız işler başardı” tümcesini örnek verir (*Ilias* 2.272). Burada kullandığı ve Yunancada tek bir sözcükle söylenebilecek en yüksek rakam olan *murios* sıfatı çok anlamına gelen *pollos* sıfatının bir türüdür ve burada onun yerine kullanılmıştır. 3) Türden türe (*eidos»eidos*) Buna Empedokles'te geçen “bakırla ruhunu çekerek” tümcesini örnek verir. Burada bir sıvıyı çekmek anlamına gelen *aruein* fiili kesmek anlamına gelen *temnein* yerine kullanılmıştır. Her ikisi de ortadan kaldırmak anlamına gelen *aphairein* fiilinin bir türüdür. (4) Benzetme, karşılaştırma yoluyla (*kata*

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi DTCF Öğretim Üyesi.

to analogon). Bu gruba giren eğretileme örneklerinden biri, yaşlılık ve hayat arasındaki ilişkinin, akşam ve gün arasındaki ilişkiyle karşılaştırılmasıdır. Empedokles'ten verdiği örnek, “yaşlılık hayatın akşamıdır” biçiminde bir eğretileme kullanımıdır. Ancak verilen diğer örnekler de bakıldığında, anlam aktarması olarak Aristoteles'in bahsettiği *metaphora*, günümüzdekinden çok daha geniş bir anlamı, eğretileme yanında düz değişmece (*metonymia*) ve kapsamlamayı (*synekdoche*) da içermektedir. *Tekhne Rhetorike* adlı yapıtında (1405a.8-12), eğretilemenin biçime başka hiçbir sanatın başaramayacağı ölçüde üç nitelik kazandıracağını söyler: Açıklık, çekicilik, farklılık. Ona göre, bu sanatı doğru kullanmayı öğrenmek zordur, daha çok yetenekle ilgilidir. Eğretilemelerin belirttikleri şeyle uyumlu olmasına dikkat edilmelidir.

İÖ 360-280 yılları arasında yaşamış Yunan hatip Phaleronlu Demetrius, *Peri Hermeneias* adlı eserinin 78-88 bölümleri arasında bu sanata ayırmıştır. Ona göre *metaphora*, düzyazıyı çekici ve etkili kılan en önemli unsurdur. Sözcüklerin aynı alandan ve gerçek benzerliğe dayanarak seçilmesi gerekir. Bir şeyleri yöneten komutan, gemi kaptanı ve araba sürücüsü arasındaki ilişkiden yola çıkarak, bir komutana “kent kaptanı” denilmesi gibi (78). Bir *metaphora* çok belirgin olduğunda onu genişletip benzetmeye çevirmek daha iyi ve güvenlidir (80). Bazı kavramlar *metaphora* ile normalde olduğundan daha açık ve daha anlaşılır biçimde ifade edilebilir. Homeros'un *Ilias* destanında (XIII.339) mızrakların çarpıştıkları zaman çıkardıkları o kısık ve sürekli tınıdan yola çıkarak “ürperen savaş” terimini kullanması buna örnektir (82). Göze batmayan, belirgin olmayan *metaphora* en iyisidir (89). Kimi zaman kullanıla kullanıla dile yerleşmiştir. Bu nedenle artık o durumu ifade etmek için normal bir terime gerek kalmamıştır. “Badem gözlü” sözü buna örnektir (87).

İÖ 1. yüzyılda yazılmış, ancak yazarı belli olmayan *Rhetorica ad Herennium* yapıtının IV. kitabında söz ve anlam sanatları aktarılır. Söz sanatları arasında sayılan *metaphora* için Latince *translatio* terimini kullanılır (IV.xiv.45). Bu sanatın belli başlı dört amacı olduğu belirtilir. İfadeye canlılık katmak, kısıklık kazandırmak, açık-saçık, argo ifadelerden kaçınmak ve bir konuyu olduğundan daha önemli göstermek. Her bir amaç için verdiği örnek cümlelerde* fiillerin eğretileme sanatıyla ifade edildiği görülmektedir. Örneğin bir konuyu olduğundan daha büyük gösterme amacıyla kullanılan eğretilmeye verdiği örnekte “*nullius maeror et calamitas istius explere inimicitias et nefariam crudelitatem saturare potuit.*” (Hiçbir acı, hiçbir felaket bu adamın düşmanlığını dindiremedi, o iğrenç zalimliğini doyuramadı.) Buradaki masterlar, (*explere*: doldurmak ve *saturare* doyurmak) gerçek anlamlarından çıkıp yanındaki sözcüklerle birlikte mecaz anlamlarda kullanılmışlardır. Örneklerde farklı olan açık saçık, argo ifadeye yer vermemek için kullanılan eğretilemedir. “*Cuius mater cotidianis nuptiis delectetur.*” (Annesi günlük evliliklerden hoşlanır). Burada kullanılan *cotidianis nuptiis* (günlük evlilik) eğretilmesi, düşüncenin argo sözcük kullanmadan ifade edilmesini sağlamıştır.

* Örnek cümleler ve çevirileri için bkz. Dürüşken Ç. (1996). “Rhetorica Ad Herennium’da Sözcük ve Anlam Sanatları”, Lucerna: Klasik Filoloji Araştırmaları: 12-30

Cicero da *metaphora* için *translatio* terimini kullanır. *De oratore* yapıtında (3.152) bir konuşmacının kelime dağarcığına katkı yaparak, üslubunu güzelleştirip, zenginleştirilebileceği üç tür sözcük olduğunu söyler. Nadir kullanılan sözcükler, yeni sözcükler ve eğretilmeler. Yapıtının 155-165. bölümleri arasında bu konuya ayırmıştır. Cicero'nun bu konudaki görüşleri özetle şöyledir: eğretilmelerin kullanım alanı oldukça geniştir. Giysilerin önceleri ihtiyaçtan, yani soğuktan korunmak amacıyla icat edilip sonradan birer süs ve saygınlık belirtisi olarak kullanılmaya başlaması gibi, eğretilme de önceleri yok-sunluktan ortaya çıkmış, ancak beğenildiği için kullanımı yaygınlaşmıştır. Hatta köylüler bile “kadeh parlatmak” vb. eğretilmeleri kullanır olmuşlardır. Çünkü uygun bir karşılığı bulmanın zor olduğu bir durum, eğretilme yoluyla ifade edildiğinde, anlaşılması istenen durum, bir başkasıyla kurduğu benzerlikten yararlanarak açıklanır (3.155). Bu eğretilmeler, elde olmayanın başka bir yerden ödünç alındığı sözcüklerdir (3.156.) Eğretilmeler benzerliğin kısa, tek bir sözcüğe indirgenmiş biçimidir. Bu sözcük sanki kendi yerindeymiş gibi başka bir yere koyulur. Farkına varılırsa beğeni kazanır, öte yandan benzerlik yoksa hoş gitmez, reddedilir (3.157). Bazı durumlarda kısalık (*brevitas*) özelliği de eğretilme yoluyla sağlanır. “*Si telum manu fugit*” (eğer kargı elimden kaçarsa) tümcesinde olduğu gibi. Silahın istem dışı elden çıkmasını, tek bir sözcüğe eğretilme yapmadan daha öz bir biçimde ifade etmek mümkün değildir (3.158). İnsanlar gerçek anlamında kullanılanlara oranla eğretilme sözcükleri daha çok beğenirler. Hatta ifadeye uygun gerçek anlamlı çok sayıda sözcüğün var olduğu durumlarda bile, eğer iyi kurgulanmış bir eğretilme varsa, insanlar bunu tercih etmektedirler (3.159). Bunun nedenleri şu seçeneklerden biri olabilir: a) Belirgin/belli olan şeyleri atlayıp daha zor olanı seçmenin bir zekâ işareti görülmesi, b) dinleyicinin düşüncelerinin yanlış yola girmeden başka bir şeye yönlentmesi, c) bir konunun ve ona benzer ne varsa tümünün tek sözcüklerle ifade edilmesi, d) güzel olması koşuluyla her eğretilmenin doğrudan duyulara, özellikle de en keskin duyular olan görme duyularına yönelmesidir (3.160). Çünkü görme duyusunu kullanan eğretilmeler, diğer duyulara yönelenlere oranla çok daha canlıdır. Fark edip görmemizin mümkün olmadığı şeylerin aklımızın görüş alanına girmesini sağlarlar. Zira yeryüzünde başka durumlarda kullanmamızın mümkün olmadığı, benzetme yapılamayacak yapıda hiçbir söz ya da söz grubu yoktur. Her şeyden benzerlik çıkarılabilir. Bu gerçekten yola çıkarak benzerlik içeren tek bir sözcüğün eğretilme yapılması konuşmaya ışıltı katar. (3.161). Eğretilmede kaçınılması gereken bazı şeyler vardır. Bunlardan ilki benzerlik bulunmamasıdır (3.162). İkinci olarak benzetmenin zorlama olmamasına dikkat edilmelidir. Çünkü aklımız duyduklarımızdan çok gördüklerimize daha kolay meyler. Eğretilme kullanımının belki de en üstün, en güzel biçimi doğrudan duyularımıza yönelmesidir. Bunun dışında benzetmenin akıllara getirebileceği her tür çirkinlikten sakınılmalıdır (3.163). Örneğin Africanus'un ölümünden “devleti iğdiş etti” (*castratam rem publicam*) diye bahsedilmesi ya da Glaucia'ya “senatonun safrası” (*stercus* curiae*) denmesi arzu edilir bir kullanım değildir. Burada her ne kadar benzerlik olsa da, her iki kullanımda da benzerlik, çirkin bir durumu ifade etmektedir. Büyütme amaçlı ya da kü-

* Latince metinde geçen *stercus* “dışkı” anlamına gelmektedir. Ancak Türkçede istenmeyen, yük olan şey için kullanılan “safra” sözcüğü daha uygun düşmektedir.

çültme amaçlı eğretileme kullanımından da kaçınılmalıdır*. Ayrıca eğretilemenin yerine kullanılan sözcükten daha dar anlamlı bir sözcük olması da arzu edilen bir şey değildir (3.164). Kullanılacak olan eğretilemenin biraz sert olduğu düşünülüyorsa, onu bir giriş sözcüğüyle yumuşatmak mümkündür. Örneğin eski zamanlarda biri çıkıp da “Marcus Cato öldüğünde senato yetim kaldı” derse, bu biraz sert bir ifade olabilir. Bunun yerine “bence senato yetim kaldı” dediği takdirde eğretileme bir nebze olsun yumuşayacaktır. Cicero eğretileme hakkındaki sözlerini şu güzel tanımla bitirir (3.165):

“..etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non inrupisse, atque ut precario, non vi, venisse videatur.”

“Kısacası, eğretileme biraz utangaç olmalıdır, öyle ki sanki kendisine ait olmayan bir yere zorla girmemiş, ama yerleştirilmiş gibi, oraya silah zoruyla değil, ricayla gelmiş gibi görünmelidir.”

İS 1. yüzyılda yaşamış olan Marcus Fabius Quintilianus, *Institutio Oratoriae* adlı eserinde, eğretilmeyi söz sanatları içinde en çok kullanılanı ve en güzeli olarak niteleyen ve örnekler verir (8.6.4-18)**. Ona göre, eğitimsiz insanların bile farkında olmadan kullandığı doğal bir sanat olan eğretileme, bir konuşmayı farklı kılar ve güzelleştirir. Doğru kullanıldığında sıradan olması ve beğenilmemesi mümkün değildir. Sözcüklerin değişmesi ve ödünç alınması dile zenginlik katar. Bir durumu ifade ederken, onu anlaşılır kılmaya ve süslü bir biçimde aktarmaya yarar. Bu iki amaca ulaşmayan eğretilmeler başarısızdır. Süsleme konusunda çok başarılı bulunduğu eğretilmeler için Cicero'nun Milo savunmasından örnekler verir. Bunlar, Cicero'nun 34. ve 35. bölümlerde bölümde ezeli düşmanı Clodius için kullandığı “*fontem gloriae*” (saygınlık kaynağı-pınarı) ve “*segetem ac materiem suae gloriae*” (saygınlık tarlası (kaynağı) ve aracı) ifadeleridir. Bununla birlikte Quintilianus yapıtının başka bir yerinde zorlama eğretilmelere konuşmanın giriş kısmında yer verilmemesi gerektiğini belirtir (IV.i.58).

Eskiçağ yazarlarının eğretilemenin tanımı ve amacına ilişkin yazdıklarına değindikten sonra çalışmanın ana konusuna, yani Cicero'nun denizcilik alanından sözcükleri başka alana aktarmasına geçebiliriz. Devlet yönetiminde, siyasal yaşamda, toplum içinde kargaşa olan zamanlar, çoğu zaman doğa olayı olan fırtına, sert rüzgâr, sel sözcüğünün eğretileme olarak bu alana aktarılmasıyla tanımlanır. Cicero'nun bu alanda en sevdiği sözcüklerden biri, gerçek anlamı fırtına, kasırga olan *procella*, diğeri ise gerçek anlamı zaman, hava, mevsim olan *tempestas* sözcüğüdür. Bazı eserlerinde Cicero'nun yalnızca *procella* sözcüğünü kullandığı görülür: Örneğin Catilina söylevinde (4.4): “*Quare, patres conscripti, incumbite ad salutem rei publicae, circumspicite omnes procellas, quae independent*”**** ya da Sicilya valisi Verres'i suçladığı konuşmasında (1.3.8): “*quoniam cri-*

* Cicero burada *Rhetorica ad Herennium*'un yazarından farklı bir görüş dile getirmektedir.

** Fabius Quintilianus'un *Institutiones Oratoriae* eserinde geçtiği biçimiyle *metaphora*'nın kullanım amaçları, yapılışı ve Romalı ozanlardan örnekler için bkz. Telatar, F. (2007). “Metaphora ve Metonymia'nın Latincedeki Tanımı ve Kullanımları”, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, sayı 125: 75-83.

*** “Bu nedenle, sayın senatörler, kendinizi devletin esenliğine adayın, onu tehdit edebilecek her türlü fırtınaya karşı çevrenize dikkatle bakın.”

minum vim subterfugere nullo modo poterat, procellam temporis devitaret.” Bazılarında ise yalnızca *tempestatas* sözcüğüne yer vermiştir. Örneğin, “*ego numquam timui, cum in illa rei publicae tempestate versarer.*”^{***} Aşağı yukarı aynı eğretileme başka bir söylevde de görülmektedir (*Pro Plancio* 86): “*...quae fuerit in re publica tempestatas illa quis nescit?*”^{***} Bu iki sözcük Cicero’nun eserlerinde genelde birlikte kullanılmaktadır. Örneğin sürgüne gitmesinden önce kendisini uyarın İÖ 60 yılı *consul*’ü Metellus Celer’in sözlerini aktardığı bir eserinde (*Pro Caelio* 59): “*...quanta impenderet procella mihi, quanta tempestatas civitati.*”^{****} Bu ikili eğretileme *De Haruspicum Responsis* adlı yapıtında da görülmektedir (4): “*Tum, inquam, tum vidi ac multo ante prospexi quanta tempestatas excitaretur, quanta impenderet procella rei publicae.*”^{*****} Anlatımı daha da etkili kılmak istediğinde bu ikili eğretilemenin yanına bir üçüncüsünü de eklemiştir. Örneğin Milo savunmasında, müvekkilinin de Cato ile benzer bir süreçten geçmesi gerektiğini aktarırken, siyasal ortamın yıkıcı etkilerini ifade etmek için sıkça kullandığı fırtına ve sert rüzgâr eğretilmelerine, seli de eklemiştir (*Mil.*5): “*Equidem ceteras tempestatas et procellas in illis dum taxat fluctibus contionum semper putavi Miloni esse subeundas...*”^{*****} Bu örneklerden anlaşılabilirce üzere, gerçek anlamları doğa olaylarını ifade eden sözcükler, bunun dışına çıkartılarak, mecaz olarak devleti ya da bireyleri tehdit eden siyasal olaylar ve ortamın bozukluğunu aktarmak için kullanılmıştır. Quintilianus eserinde, Cicero’nun bu tümcesini karma *allegoria* sanatına örnek göstermiştir (8.6.48). Çünkü *tempestatas* ve *procella* sözcüklerinin bulunduğu tümcede aktarıldıkları alanı çağrıştıracak hiçbir sözcük yoktur. Ancak *fluctibus* sözcüğünün yer aldığı tümcede, aktarıldığı alan olan halk toplantısı (*contio*) sözcüğüne de yer verilmiştir. Quintilianus’un bu cümleyi başka bir sanat olan *allegoria* olarak adlandırmasına karşın, çalışmamızda örnek olarak bu tür cümlelere yer vermemizin nedeni, Cicero’nun *Orator* yapıtında (94) açıkladığı şu düşüncedir: “Çok sayıda eğretileme birbiri ardına sıralandığında, başka bir konuşma biçimi ortaya çıkar. Dolayısıyla Yunanlar bu türe *allegoria* derler. İsim bakımından haklıdır, ancak bunların hepsine *metaphora* diyen Aristoteles’in tanımı daha iyidir.”

Bir duygunun şiddetini ifade etmek için genelde ateş ile ilgili sözcüklere eğretileme olarak yer veren Cicero’da farklı bir kullanım dikkati çekmektedir. *Tempestatas* ve *procella* sözcüklerini kıskançlık, gözden düşme duygularını ifade eden *invidia* sözcüğüyle birlikte kullanmıştır. Türkçedeki “öfke seli” deyimindeki gibi çoğunlukla bu duygunun yoğunluğunu ifade etmiştir. Catilina söylevinde olduğu gibi (1.22): “*Tametsi video, ... quantatempestatasinvidiaenobisimpendeat*”^{*****} ya da üveybabasını zehirlemekle suçlanan atlı sınıfı üyesi Cluentius’u savunduğu konuşmasındaki gibi: (*Pro Cluentio* 94): “*...tem-*

* “Çünkü suçlamaların gücünden kurtulması mümkün değildi, ancak dönemin sert rüzgârlarından sakınabilirdi.”

** “Devletin o fırtınalı döneminde oraya buraya savrulurken, asla korkuya kapılmadım.”

*** “Devlette nasıl bir fırtına olduğunu kim bilmiyordu?”

**** “Beni ne kadar sert rüzgârların tehdit ettiğini, toplumun ne kadar büyük fırtına ile yüz yüze olduğunu söylüyordu.”

***** “O zaman konuştum, işte o zaman fark ettim ve ne kadar büyük bir fırtınanın koparılmak üzere olduğunu, sert rüzgârların devleti tehdit ettiğini çok önceden gördüm”

***** “Gerçekten, Milo’nun diğer fırtınaları ve sert esen rüzgârları aşması ya da en azından halk toplantılarının oluşturduğu dalgalara dayanması gerektiğini düşünmüştür.”

***** “Ne büyük bir kıskançlık rüzgârının bizi tehdit ettiğini görsem de...”

pus hoc tranquillum atque placatum, illud omnibus invidiae tempestatibus concitatum.”^{*} Aynı savunmanın devamında kıskançlık yoğunluğunu betimlemek için *tempestas* yerine *procella* sözcüğünü eğretilime olarak kullanmıştır (Cluen.153): “...vitam illam tranquillam et quietam, remotam a *procellis invidiarum* et huiusce modi iudiciorum sequi maluisse.”^{**} Piso söylevinde (89) ise *tempestas* sözcüğü duygu yoğunluğunu ifade etmek için değil, sürekli yakınmaları dinlemenin bıktırıcı ve yıkıcı etkisini betimlemek amacıyla kullanılmıştır: “...quod, cum concursum plorantium ac *tempestatem querellarum ferre non posses, in oppidum devium Beroeam profugisti?*”^{***} Son olarak fırtınanın yıkıcı etkisiyle, kişilerin belirli konulardaki zarar verici etkisi benzetilerek kişiler için *tempestas* sözcüğüne yer verdiği görülmektedir. Örneğin siyasal alandaki azılı rakibi P. Clodius için hastalık, çılgınlık gibi eğretilimelerin yanında, onun toplumdaki yıkıcı etkisini dinleyicinin zihninde canlandırmak için kullandığı “*tempestatem rei publicae*”^{****} eğretilmesi de dikkat çekicidir (In Vatinius 33). Aynı Clodius için, sürgüne gittikten sonra kamulaştırılan evini geri almak için rahip kurulu önünde kendini savunduğu *De Domo Sua* yapıtında (137), şunları söyler: “*tu, procella patriae, turbo ac tempestas pacis atque otii...*”^{*****} Burada Cicero’nun fırtına, kasırğa ve hortum sözcüklerini rakibini tanımlamak için kullandığı görülmektedir. Bununla birlikte tümcede görüleceği üzere *turbo* sözcüğü de denizcilik alanından siyasal yaşama aktarılan sözcüklerden biridir. Denizcilik alanındaki gerçek anlamı hortum, kasırğa olan bu sözcük siyasal yaşama aktarıldığında devleti tehdit eden yıkıma sürükleyecek unsurlar yerine kullanılmıştır. Örneğin Sestius savunmasında bu unsur İÖ 58 yılı consul’leri Gabinius ve Piso’dur (*Pro Sestio* 25): “...*illi soli essent praeter furiosum illum tribunum duo rei publicae turbines*”^{*****} Cicero’nun *turbines* ve *tribunus* arasında sözcük oyunu (*paronomasia*) da yaptığı bu tümcede kasırğa anlamına gelen *turbines* sözcüğü eğretilimdir. Kasırğanın denizde yarattığı etki ile ikisinin devlette yaratacağı etki karşılaştırılmaktadır. Piso savunmasında ise kendisini siper ettiği devleti tehdit eden siyasi girdaplardır (In Pisonem 20): “*qui in maximis turbinihus ... gubernassem*”^{*****} Bu tümcede de *turbo* sözcüğü gerçek anlamı dışında, devletin karşılaştığı son derece büyük tehlike yerine kullanılarak eğretilime sanatını oluşturmaktadır. *Turbo* sözcüğünün eğretilime olarak kullanımına ilişkin Cicero’da belirleyebildiğimiz örnekler bunlardır. Öte yandan *procella*, özellikle de *tempestas* sözcüğünün Cicero’da kullanımı çok yaygındır. Belirlediklerimiz şunlardır:

Tempestas: *Epistuale ad Familiares* 4.3.1, 9.6.4; *ad Atticum* 7.13.2; 8.3.2, 9.9.4, 10.4.5; *Pro Plancio* 11, 13, 94 ve 96; *Pro Balbo* 61; *De Domo Sua* 11, 68, 108; *Pro Cluentio* 96, 138; *Pro Sulla* 40, 59; *Pro Murena* 4, 36, 81; *De Re Publica* 1.1, 1.7, 2.11, *Pro*

* “[çinde bulunduğumuz dönem sakin ve dingin, ancak o her tür kıskançlık rüzgârının bir araya geldiği bir zamandı.]”

** “Huzurlu ve dingin, kıskançlık fırtınalarından ve bu tür yargılamalardan uzak bir yaşamı yeğlediklerini [söyl-ediler].”

*** “Ricacıların başına üşüşmesine ve şikâyet dalgasına katlanamadığında, niçin yol üzerinde olmayan Beroea kasabasına kaçtın?”

**** Kelimesi kelimesine “devleti tehdit eden kasırğa” anlamındaki bu eğretilime, Türkçeye “devletin başının belası” olarak aktarılabilir.

***** “Sen, bu vatanın baş belası, barışı ve huzuru tehdit eden bir kasırğa ve fırtına olan sen”

***** “o çılgın halk temsilcisi dışında onlar tek başlarına devletin iki kasırğasıydı.”

***** “En büyük kasırğalarda dümendeki kişi olarak”

Sestio 20, 46, 61, 73 101, 138, 140; *In Catilinam* 2.15; *Tusculanae Disputationes* 5.2.5; *Philippicae* 7.7, 10.11; *In Verrem* 1.96, 2.2.91; *De Provinciis Consularibus* 18, 43; *Pro Ligario* 34; *Pro Caelio* 79. **Procella**: *De Domo Sua* 24; *In Pisonem* 21.

Denizcilik alanından alınan ve Cicero'nun eğretileme haznesinde hatırı sayılır bir yer tutan kelimelerden biri de *fluctus* sözcüğüdür. Gerçek anlamı dalga olan bu sözcüğün tıpkı *tempestas* ve *procella* gibi çoğunlukla siyasal yaşama aktarıldığı görülmektedir. Denizdeki dalgaların yıkıcılığı nedeniyle oluşturduğu tehlike, insanı sarsan etkisi ile siyasal yaşamın sarsıntıları ve tehlikeleri arasında ilişki kurularak yapılan bir eğretilemedir. Fırtına ve kasırga eğretilmelerini açıklarken Milo savunmasından (5) verdiğimiz örnekte, dalga sözcüğü halk toplantılarının yıkıcı etkisini açıklamak için yer verilmişti. Zira aynı söylevde, halk toplantısı sonucu galeyana gelen halkın meclis binasını nasıl ateşe verdiği ya da mahkemenin yapılacağı gün nasıl kargaşa çıkardıkları da aktarılmaktadır. Bu yıkıcı etkiyi durdurmanın ne kadar zor olduğunu Cicero *Pro Flacco* söylevinde (57) yine *fluctus* eğretilmesiyle şöyle açıklar:

“*hic, in hac gravissima et moderatissima civitate, cum est forum plenum iudiciorum, plenum magistratum, plenum optimorum virorum et civium, cum speculatur atque obidet rostra vindex temeritatis et moderatrix officii curia, tamen quantos fluctus excitari contionum videtis!*”

“Burada, bu önemli ve itidal sahibi toplumda bile, forum, kurulan mahkemelerle, yöneticilerle, son derece seçkin insanlarla ve yurttaşlarla doluyken, üstelik düşüncesizce hareket edenleri cezalandıran, görevleri denetleyen Senato binası, *rostra**'yı kuşatıp gözetlediği halde, yine de halk toplantılarının ne büyük dalgalar yarattığını görüyorsunuz.”

Cicero, kendi deyimiyle *consul* olarak görev yaptıktan sonra bile, tüm zamanını halk toplantılarının yarattığı bu dalgalarla mücadele etmeye ayırmış (*obiecimus eis fluctibus*), bu dalgaların kendi üzerine çekerek toplumu felaketten kurtarmıştır (*De Oratore* 1.3). Öte yandan dostu olan halk temsilcisi Sestius lehine yaptığı konuşmada (7), devlete yönelik bir dalga nedeniyle Sestius'un sürgüne gittiğini (*fluctibus rei publicae expulsus*) söylemiştir. Devlete yönelik bir dalgadır bu, zira aynı söylevin 99. bölümünde bazı başbozukların kendilerine bir elebaşı, heveslerini ve kusurlarını kavrayan liderler bulduklarında, devlette huzursuzluk yarattığını belirtmiştir (*in re publica fluctus excitantur*). Cicero burada örnek verilen cümlelerin hepsinde gerçek anlamı denizdeki dalga olan *fluctus* sözcüğünü eğretileme olarak kullanmıştır. Öte yandan Latince dalga anlamına gelen unda sözcüğünü *fluctus* kadar yoğun kullanmadığı görülmektedir. *De Re Publica* eserinde, Marcus Porcius Cato'nun, yaşlılığında evinde sakince ve huzur içinde yaşamak yerine, toplumdaki karmaşaya göğüs germeyi yeğlediğini aktarırken, dalga için (*unda*) sözcüğünü eğretileme olarak kullanmayı yeğlemiştir (1.1): “*cum cogeret eum necessitas nulla, in his undis et tempestatibus ad summam senectutem maluit iactari quam in illa*

* Halk meclisi toplantılarında temsilcinin konuşma yaptığı kürsü.

tranquillitate atque otio iucundissime vivere.”^{*} Dostu Plancius’u savunduğu konuşmada seçimlerde insan davranışını dalgaya hatta gelgite benzetirken unda sözcüğünü kullanmıştır (*Pro Plancio* 15): “*Si campus atque illae undae comitiorum, ut mare profundum et immensum, sic effervescunt quodam quasi aestu ut ad alios accedant, ab aliis autem recedant*”^{***}. Cicero’nun *fluctus* sözcüğüne eğretilen olarak yer verdiği diğer yapıtları şunlardır:

Fluctus: *Epistulae ad Quintum* 1.1.4; *Ad Atticum* 1.18.8, 7.11.3, 8.3.5; *Ad Familiares* 9.16.6; *Pro Sestio* 20 ve 73; *In Pisonem* 20 ve 72; *Pro Flacco* 63; *De Provinciis Consularibus* 39; *De Haruspicum Responsis* 48; *Philippicae* 13.20.

Denizde dalga anlamına gelen sözcüklerin yanı sıra gelgit, denizin kabarması anlamına gelen *aestus* sözcüğüne de kısaca değinelim. Denizcilik alanındaki gelgit ve denizin kabarması ile insanın zihin durumu arasında benzerlik kurulmuştur. Dolayısıyla bu sözcük insanın zihin durumunu açıklamak için aktarıldığında bir duygunun, düşüncenin içine çekilmeyi, kapılmayı belirtir. Örneğin *Brutus* eserinde (282), iyi eğitim görmüş, son derece umut vadeden bir genç olarak tanıttığı P. Licinius Crassus’un askeri kariyeri tercih etmesinden bahsederken: “*Sed hunc quoque absorbit aestus quidam insolitae adulescentibus gloriae.*” (Ancak gençlere hiç uymayan, şöhret tutkusunun yarattığı gelgit onu da içine çekti.) Bu tümcede geçen ve Türkçeye aktarırken birkaç sözcükle açıklamak zorunda kaldığımız *aestus gloriae* eğretilmesi bir gencin içinde kabaran, büyüyen ünlü olma, şan, şeref ve şöhrete ulaşma duygusunu iki sözcükle ifade etmeyi başarmıştır. Eğretileninin ifadede kısalık sağlamasına güzel bir örnektir. *De Legibus* eserindeki *aestus consuetudinis* eğretilmesi ise alışkanlığın zihinde yarattığı tereddüt ve şaşkınlığı ifade etmektedir. Buradaki *aestus* eğretilmesini Türkçeye gelgit yerine girdap sözcüğünü kullanarak aktarmak daha uygun görünmektedir (2.9): “*Sed antequam ad populares leges venias, vim istius caelestis legis explana si placet, ne aestus nos consuetudinis absorbeat et ad sermonis morem usitati trahat.*”^{****} Cicero’nun *De Oratore* yapıtında (3.145), konuşma biçeminde süslülük ve uygunluk konusundan bahsederken yer verdiği *aestus* eğretilmesi, insanın düşüncelere dalıp gitmesini ifade etmek için kullanılmıştır: “*quo cum ingressus esses, repente te quasi quidam aestus ingenii tui procul a terra abripuit atque in altum a conspectu paene omnium abstraxit.*”^{****} *Aestus* sözcüğünün aktarıldığı alanlardan biri de siyasal yaşamdır. Yukarıda *unda* (dalga) sözcüğünü açıklarken değindiğimiz örnekteki gibi, insanların seçim sırasındaki karar değişikliklerini ifade etmek için kullanılmıştır. Quintilianus’un eserinde karma *allegoria* olarak sınıflandırdığı şu tümce de örnek verilebilir (*Pro Murena* 35): “*quod fretum, quem Euripum, tot motus,*

* “Herhangi bir mecburiyeti olmamasına karşın, sakin ve huzur içinde son derece tatlı bir yaşam sürmektense, yaşlılığının sonuna değin bu dalgalara ve fırtınalara göğüs germeyi yeğledi.”

** “Eğer seçim meydanı ve o seçim dalgası, gelgitle kabarıp alçalan uçsuz bucaksız derin deniz gibi, insanları bir o partiye bir bu partiye yöneltiyorsa...”

*** “ancak halka ilişkin yasalara geçmeden önce, ilahi dediğin yasanın gücünü lütfen açıkla ki, alışanlık girdabına kapılıp, gündelik konuşma geleneğine sürüklenmeyelim.”

**** “O konuya girince, zihnin sanki gelgite yakalanmış gibi, seni aniden yeryüzünden alıp uzaklara götürdü ve gözlerden uzak derin bir denize sürükledi.”

*tantas, tam varias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes et quantos aestus habet ratio comitiorum? ”**

Denizcilik alanından gelen eğretilmelerden biri de denizde her şeyi yutan girdap ve denizin dibini, dipsiz kuyuyu ifade eden *gurges* ve *vorago* sözcükleridir. Cicero'nun genellikle bir arada yer verdiği bu sözcükler, insanlarla ilgili kullanıldığında o kişinin herhangi bir konudaki savurganlığını ifade etmektedir. Örneğin Sestius savunmasında *consul* olduğu dönemde mücadele ettiği belirttiği (111): “*Quid? tu meo periculo, gurges ac vorago patrimonii, helluabare...? ” Philippicae* adlı eserinde (11.10), Antonius'un yanında gördüğü kardeşi hakkında konuşurken de aynı eğretilmeye yer verir: “*primum Lucium fratrem....., quem gurgitem, quam voraginem!*”**** *De domo Sua* eserinde P. Clodius'a seslenirken *gurges* sözcüğünü, girdabın o her şeyi yutan anlamına daha yakın bir biçimde kullanır (124): “*cur ille gurges, helluatus tecum simul rei publicae sanguine...*”***** Sicilya valisi Verres'e karşı yaptığı konuşmada (2.3.23) ise sözbilimin önemli bir yapıtaşı olan karakter ve yaşam biçimini betimlerken kullanır. Burada Verres'in önemli adamı Apronius'u tarif etmektedir: “*immensa aliqua vorago est aut gurges vitiorum turpitudinumque omnium.*”***** Burada kullandığı *vorago* ve *gurges* eğretilmeleri, Apronius'un günah ve suç sayılabilecek davranışları hiç çekinmeden, savurgan bir biçimde sergilediğidir. Denizde karşılaşılan güçlükler arasında gemiyi batma tehlikesiyle karşı karşıya bırakacak kayalıklar da bulunmaktadır. Latince denizdeki kayalık, kaya çıkıntısı, resif anlamına gelen *scopulus* sözcüğü başka alana aktarıldığında, bu benzerlik nedeniyle gerçek anlamı dışında tehlikeyi, güçlüğü ifade etmiştir. Örneğin Caelius savunmasında (51) bu güçlük üzerinde konuşulan konulardır: “*Sed quoniam emersisse iam e vadis et scopulos praetervecta videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus cursus ostenditur.*”***** Burada sığ su anlamına gelen *vadum* ve *scopulus* sözcükleri Cicero'nun üzerinde konuşmuş olduğu konuların zorluğunu ifade etmek için kullandığı eğretilmelerdir. Piso söylevinde ise devlet gemisi için tehlike ve tehdit İÖ 58 yılı *consul*'leri Gabinius ve Piso'dur (*In Pisonem* 41): “*...vos, geminae voragines scopulique rei publicae...*”***** Bu tümcede de girdap ve resifin bir gemi için oluşturduğu tehdit ile iki *consul*'ün devlet için ne kadar tehlikeli oldukları arasında benzerlik kurulmuş, gemi için tehdit olarak görülen unsurlar doğrudan kişilerin yerine kullanılmıştır. Bu sözcükler gerçek anlamları dışında Cicero'nun şu yapıtlarında da görülmektedirler:

Vorago: *In Pisonem* 41; *De Oratore* 3.163

Gurges: *In Pisonem* 41 ve 42 (*ingurgitare*); *Pro Sestio* 93; *De Oratore* 2.224; *Philippicae* 2.65 (*ingurgitare*)

Scopulus: *Pro Rabirio* 25; *Divinatio in Caecilium* 35 (*scopulosus*); *Pro Tullio* 33; *De Oratore* 3.163

* Seçimlerin kargaşası ve gelgitleri hesaba katıldığında, onunki gibi bir arbedenin o denli büyük ve çeşitli çalkantıların, değişimlerin ve dalgaların yaşandığı bir boğaz, bir kanal olduğuna inanıyor musun?

** “Ne yani? Seni müsrif, seni mirasyedi! Ben risk altındayken iştahın kabardı değil mi?”

*** Öncelikle kardeşi Lucius... aman tanrım ne müsrif bir adam, nasıl bir mirasyedi!”

**** “O müsrif niçin senin yanında devletin kanyla beslenmeye doymadı...”

***** “Devasa bir girdaptır o adam ya da her türden günahta, çirkinlikte müsriftir.”

***** “Öte yandan konuşmam sığ sulardan kurtulmuş, sarp kayalıkları başarıyla aşmış gördüğü için, kalan yol bence daha kolay.”

***** “Devleti için bir girdap, sarp kayalık kadar tehlikeli olan siz...”

Denizcilik alanından siyasal alana aktarılan sözcükler arasında en yaygın olanı hemen hemen her dilde ve kültürde kendine yer edinen gemi-devlet ilişkisidir. Latin edebiyatında bu eğretileninin en güzel örneklerinden biri ozan Q.Horatius Flaccus'un *ode*'sidir (I.14)*. Cicero, zorlukların ortasında kalan devlet ile fırtınalı bir denizdeki gemi arasındaki benzerlikten yola çıkarak gemi sözcüğünü gerçek anlamı dışında devlet için kullanmıştır. Örneğin İÖ 56 yılında halk temsilcisi Publius Sestius'u savunduğu konuşmasında denizcilik alanından gelen birçok eğretileninin yanında gemi sözcüğünü de kullanır (*Pro Sestio* 46)**: “*Cum vero in hanc rei publicae navem, ereptis senatui gubernaculis fluitantem in alto tempestatibus seditionum ac discordiarum.*”*** İÖ 59 yılında dostu Atticus'a yazdığı bir mektupta devlette rol almak için çok istekli olduğunu söylerken yine aynı eğretilenini kullanır (*Epistulae ad Atticum* 2.7.4): “*quod iam pridem gubernare me taedebat, ...; nunc vero cum cogar exire de navi non abiectis sed ereptis gubernaculis, cupio istorum naufragia ex terra intueri.*”**** Denizcilik kaynaklı eğretilmelerle dolu olan bu cümlede dümeni elinde tutmak, devlet yönetimine yön vermek yerine, gemiden inmek, yönetimden ayrılmak yerine, enkaz haline gelmek ise yönetimi elinden alanların başarısız olmaları yerine kullanılan eğretilmelerdir. Bu tümcede geçen ve gerçek anlamı gemi enkazı olan *naufragium* sözcüğünün eğretilen olarak aktarıldığı alanlar daha geniştir. Ancak aktarıldığı alanların hemen hemen tamamında, gemi enkazının harap ve yıkık-dökük durumunun, aktarılan nesne ya da kişiyle özdeşleştiği görülmektedir. Başka bir deyişle dinleyicinin-okuyucunun zihninde canlanması istenen etki böyledir. Örneğin İÖ 57-56 yıllarındaki gergin siyasal ortamdan, toplumun bölünmüşlüğünden bahsederken yaptığı enkaz eğretilmesi toplumun içinde bulunduğu ruhsal çöküşü ifade etmektedir (*In Pisonem* 9): “*... verbo numquam significaris sententiam tuam tantis in naufragiis civitatis.*”***** *De Domo Sua* konuşmasında ise (129), P. Clodius'un halk temsilciliğinin devleti enkaza çevirdiğini ifade etmek için yine *naufragium* sözcüğünü eğretilen olarak kullanmıştır: “*quod si tibi tum in illo rei publicae naufragio omnia in mentem venire potuissent*”*****. *Orationes Philippicae* eserinde, Antonius'u suçlarken denizcilik alanından gelen *naufragium* ve *gubernare* sözcüklerini bir arada kullanır (*Philippicae* 2.92): “*Constituta res publica videbatur aliis, mihi vero nullo modo, qui omnia te gubernante naufragia metuebam.*”*****

Gemi enkazı anlamına gelen *naufragium* sözcüğünün eğretilen olarak aktarıldığı diğer bir alan da kişilerin finansal durumudur. Malını-mülkünü, aile servetini ya da baba mirasını kaybeden kişiler ile deniz kazasında her şeyini yitirenler arasında kurulan ben-

* Bu güzel ode'nin çevirisi ve yorumları için bkz. Uzel,T.(1994). *İambus'lar, lirik şiirler, satura'lar, mektup'lar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

** Sestius savunmasındaki gemi-devlet eğretilmesi hakkında detaylı bilgi için bkz. May, J M. (1980) “The image of the ship of state in Cicero's pro Sestio” *Maia* NS 3: 259-264

***“Şüphesiz senato dümeninden alındıktan sonra, anlaşmazlık ve ayaklanmaların yarattığı fırtınalar nedeniyle derin denizde bir aşağı bir yukarı batmadan yüzmeye çalışan şu devlet gemisine...”

**** “Artık dümeni elimde tutmaktan yoruluyordum..., oysa şu anda, dümen isteğim dışında elimden alındığı için gemiden inmek zorunda kalınca,tek isteğim onların enkaz haline gelmelerini karardan seyretmek.”

***** Toplumun berbat bir enkaza döndüğü bu durumda senin düşünceni açıklayacak tek bir sözcük asla bulunamazdı

***** “Mademki, devletin enkaza döndüğü o dönemdeki her şeyi hatırlamak mümkün...”

***** “Diğerleri devlet kuruldu zannediyordu, ama bana hiç de öyle gelmiyordu çünkü sen dümendeyken, her şeyin enkaza dönmesinden korkuyordum.”

zerlikten yola çıkarak *naufragium* sözcüğü servetini yitirenlerin harap durumunu belirtmek için kullanılır. Örneğin Cicero'nun ilk söylevleri arasında yer alan Amerialı Roscius savunmasında, diktatör Sulla'nın komutanı Chrysogonus'u, bu köylü çocuğun mirasına el koymakla suçlarken şöyle demiştir (*Pro Roscio Amerino* 147): “*Nisi hoc indignum putas, quod vestitum sedere in iudicio vides quem tu e patrimonio tamquam e naufragio nudum expulisti.*” Burada *naufragium* sözcüğünün kullanımını tam bir eğretileme olarak adlandırmak zordur. Ancak iki alan arasındaki benzerliği açık bir biçimde ortaya koyması bakımından güzel bir örnektir. Öte yandan Verres'e karşı verdiği söylevdeki şu eğretileme daha belirgindir (2.5.131): “*nihil est quod multorum naufragia fortunae colligas.*”^{***} Sürgünden dönmesi için çok çaba harcayan P. Lentulus Spinther'e yazdığı mektupta, sürgün döneminde başına gelenleri aktarırken, aynı eğretilmeye kendi aile serveti için de kullanmıştır (*Epistulae ad Familiares* 1.9.5): “*...in iis ipsis rebus, quae quamquam erant mihi propter rei familiaris naufragia necessariae, tamen a me minimi putabantur.*”^{****} Söylevlerinden bazılarında başkalarının başına gelen felaketi açıklamak için yer verdiği *naufragium* sözcüğü, bu cümlede sürgündeyken evine el konulmasının, işlerinin bozulmasının kendi üzerinde yarattığı etkiyi ifade etmektedir. Cicero, gemi ve gemi enkazı eğretilmesine şu yapıtlarında da yer vermiştir:

Navis: *Epistulae ad Atticum* 7.3.5, 15.11.3 (*navigium*), ; *De Domo Sua* 24, *In Pisonem* 20, *Pro Balbo* 61 (*navigium*), *Pro Rabirio* 25

Naufragium: *De Provinciis Consularibus* 7; *De Inventione* 1.4, *Tusculanae Disputationes* 5.9.25, *Epistulae ad Familiares* 4.13.2, 13.5.2, 16.27.1, *In Verrem* 2.5.98, *Philippicae* 11.36, 12.9, 13.3 *Pro Sulla* 14.41 (*naufragus*), *In Catilinam* 1.30 ve 2.24; *De Re Publica* 1.28; *Epistulae ad Atticum* 3.15.7; *Pro Sestio* 15; *Pro Rabirio* 25, *De Domo Sua* 137.

Devlet yönetimi ile gemi dümeni arasındaki benzerlikten yola çıkarak gerçek anlamı dümen olan *gubernaculum* ve dümeni kullanma olan *gubernatio* sözcükleri de siyasal yaşama aktarılan eğretilemelere dâildir.^{****} Bu alanda devlet yönetimini ifade etmişlerdir. Örneğin Cicero'nun Antonius'a karşı verdiği söylevlerden birinde (*Philippicae* 2.113): “*Habet populus Romanus, ad quos gubernacula rei publicae deferat.*”^{*****} Ya da ilk söylevlerinden olan Roscius Amerinus savunmasında (51): *homines qui omni tempore ad gubernacula rei publicae sedere debebant tamen in agris quoque colendis aliquantum operae temporisque consumpserint.*^{*****} Evini geri almak için mücadele ettiği *De Domo Sua* söylevinde (130): “*Tempus illud erat tranquillum et in libertate populi et gubernatione positum*

* “Tıpkı bir gemi enkazını yağmalar gibi baba mirasını soyup soğana çevirdiğin şu adamı burada mahkemede giyinmiş bir biçimde görmenin seni öfkelenendirdiğini düşünüyorsan o başka.”

** Başkalarına ait enkazları toplamanla ilgili bir şey yok”

*** “Her ne kadar aile servetimin enkaza dönmesi nedeniyle benim için zorunlu olsa da, yine de hiç önem vermediğim o konularda...”

**** Bkz. Wood (1988). *Cicero's Social and Political Thought*. Berkeley: University of California Press: s.133

***** “Roma halkının devletin dümenini teslim edeceği kişiler vardır.”

***** “Her an devletin dümeninde oturması gerektiği halde, yine de toprakla uğraşmak için az da olsa zaman ve çaba harcamış olan insanlar”

senatus.”^{*} Fırtınada gemiye yön vermek ve zor zamanlarda devleti yönetmek arasında kurulan benzerlikten yola çıkarak gerçek anlamı gemiye yön vermek olan *gubernare* fiili devleti yönetmek yerine kullanılmıştır: Örneğin *De Re Publica* (3.47) : “*si enim sapientia est quae gubernet rem publicam*”^{***} ya da *De Officiis* yapıtındaki gibi (2.74) “*omnes, qui rem publicam gubernabunt.*”^{****} Gubernare fiili devlet yönetimi dışında pek çok alanda da yön vermek anlamında kullanılmıştır. Örneğin *De Finibus* eserinde (2.43) yaşamına yön vermek (*vita gubernari*) ya da dostu Atticus’a yazdığı bir mektuptaki gibi (6.1.2) evi çekip çevirmek (*domus gubernatur*) biçiminde yer verilmiştir.

Gemiye yön veren serdümen, kılavuz anlamına gelen *gubernator* sözcüğü de benzerlik nedeniyle denizcilik alanından ödünç alınıp diğer alanlara aktarılan sözcüklerden biridir. Bu benzerlik devlete yön veren kişi ile görüldüğünde, yönetici yerine kullanılmaktadır. Örneğin Rabirius Perduellio lehine atlı sınıfı önünde verdiği söylevdeki gibi (*Pro Rabirio Perduellionis* 26): “*custodes gubernatoresque rei publicae...*”^{****} Sestius savunmasında da benzer bir örnek yer alır (*Pro Sestio* 98): “*quid est igitur propositum his rei publicae gubernatoribus quod intueri et quo cursum suum derigere debeant?*”^{*****} Gubernaculum, gubernare, gubernatio ve gubernator sözcükleri eğretilene olarak şu eserlerde de kullanılmıştır:

Gubernaculum: *Pro Murena* 74; *De Inventione* 1.4; *Pro Sestio* 20, 46 ve 99; *De Divinatione* 2.3; *De Domo Sua* 24; *De Oratore* 1. 46 ve 214, *Epistulae ad Brutum* 2.1.2 *Ad Atticum* 2.7.4, *Ad Familiares* 16.27.1

Gubernator ve gubernatio: *De re publica* 1.2, 2.51; *Epistulae ad Quintum* 1.1.5; *Epistulae ad Familiares* 10.1; *De Oratore* 3.131; *In Vatinius* 36.

Gubernare: *Pro Plancio* 13; *Pro Sestio* 97; *Pro Rabirio* 5; *De Provinciis Consularibus* 7; *In Pisonem* 20; *Epistulae ad Atticum* 2.7.4, 2.9.3, 4.18.2, 6.3.3, 7.3.5, 8.4.1, 10.8.6, 13.25.2, 14.11.2, 15.9.1, 16.2.2; *Ad Familiares* 1.9.21, 2.7.1 ve 2.17.1; *De Re Publica* 1.45 ve 52, *De Officiis* 1.77 ve 1.115, 2.77; *Pro Sulla* 78; *De Haruspicum Responsis* 19 ve 41; *Philippicae* 1.35, 2.92, 5.26, 7.7, 10.19; *Pro Roscio Amerino* 131; *Pro Murena* 83; *De Natura Deorum* 1.7, 1.52, 1.100, 2.15, 2.73; *Pro Cluentio* 147; *In Verrem* 5.34, *Pro Plancio* 13, *Epistulae ad Brutum* 1.10.3.

Cicero’nun diğerlerine oranla daha az yer verdiği denizcilik kökenli eğretilmelerin bir kısmını geminin parçaları ya da çeşitli bölümleri oluşturur. Örneğin gemilerin alt bölümünde biriken pis sintine suyu anlamına gelen *sentina* sözcüğü ile istenmeyen, kirli, olarak görülen şeyler arasında benzerlikten yola çıkarak sıkıntı veren bir şey anlamında devlete aktarılmıştır. Eğretilene kullanıldığında *sentina* sözcüğü Türkçede, sıkıntı veren bir kimse ya da şeyden kurtulmak anlamına gelen safra atmak deyimine karşılık

* “Sözünü ettiğim zaman, özgürlüğün halkta, yönetimin de senatoda olduğu huzurlu bir dönemdi.”

** “Çünkü devleti yöneten bilgeliği olursa...”

*** “Devleti yönetecek olan herkes...”

**** “Devletimizin bekçileri ve yöneticileri (kaptanları)...”

***** “O halde devlet dümenindeki bu kişilerin amacı nedir? Yoldan sapmamak için neyi göz önünde bulundurmaları zorundadırlar?”

gelmektedir. Catilina söylevinde (2.7) devlete karşı komplo kurmakla suçladığı Catilina ve yandaşlarını nitelemek için kullandığı sözcük budur: “*O fortunatam rem publicam, si quidem hanc sentinam urbis eiecerit!*”^{**} Öte yandan *De Lege Agraria* yapıtında, suçladığı halk temsilcisi Publius Servilius Rullus’un toplumda saygınlığı olan insanlar için bu sözcüğü kullanmasını eleştirmiştir: “...*quasi de aliqua sentina ac non de optimorum civium genere loqueretur*”^{***}.

Denizcilik alanından gelen eğretilmelerden biri de yelken anlamına gelen *velum* sözcüğüdür. Bu sözcük yanına gelen fillerle birlikte asıl anlamından çıkıp başka düşünceleri ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Örneğin *vela dare* deyimini. Yelken açmak, hatta yelkeni rüzgârla doldurmak anlamına gelen bu deyim, bir konu üzerinde tartışmak söz konusu olduğunda, gerçek anlamından tamamen koparılıp bir konunun zorluğuna, karmaşıklığına takılmadan, aldırış etmeden devam etmeyi ifade etmek için kullanılmıştır. Örneğin Cicero, *Orator* yapıtında (75), konuşma biçemlerinin^{***} tartışılmasına başlarken bu eğretilmeyi kullanır:

“*sequitur ut cuiusque generis nota quaeratur et formula: magnum opus et arduum, ut saepe iam diximus; sed ingredientibus considerandum fuit quid ageremus, nunc quidem iam quocumque feremur danda nimirum vela sunt.*”

“Sırada her bir türün örneklerinin ve düzeninin araştırılması var. Daha önce birçok kez dile getirdiğim gibi, bu zor ve zahmetli bir iştir. Ancak bu işin içine girerken, ne yapacağımızı düşünmeliydik. O halde artık bizi nereye götüreceğine bakmadan yelken açmalıyız.”

Velum sözcüğünün bu tür kullanımının örnekleri *Tusculanae Disputationes* eserinde yer almaktadır (4.4.9). Cicero burada *velum* sözcüğüyle birlikte *dare* yerine *facere* fiilini kullanır. Bununla birlikte denizcilikten alınan başka bir eyleme kürek çekmek anlamına gelen *remigare* fiiline de yer verir: “*utrum igitur mavis, statimne nos vela facere an quasi e portu egrediendis paululum remigare.*” (O halde hangisini tercih edersin? Hemen yelkenleri şişirelim mi yoksa limandan ayrılan birinin yaptığı gibi biraz kürek mi çekelim? Metnin devamından anlaşıldığı kadarıyla (4.5.9), Cicero’nun buradaki eğretilme kullanımında, tercih konusu olan şey, ele alınacak konunun zorluklara aldırmadan, detaylara boğulmadan hemen mi tartışılacağı, yoksa önce detaylı bir biçimde ele alınıp, derinlemesine mi tartışmak olduğudur. Dolayısıyla buradaki *vela facere* ve *remigare* (kürek çekmek) fiillerinin gerçek anlamlarının dışında, eğretilme olarak kullanıldıkları söylenebilir. Benzer kullanım Cicero’nun şu yapıtlarında da görülmektedir:

Velum: *Epistulae ad Atticum* 1.16.2; *Tusculanae Disputationes* 3.11.25, 4.14.33, 1.48.119; *De Oratore* 2.187; *De Lege Agraria* 1.27 (*velificari*); *Epistulae ad Familiares* 8.10.2.

* “Ey talihli devlet! Elbette kentteki şu safrayı atıp kurtulmak koşuluyla.”

** “Sanki toplumun en saygın kişileriyle ilgili değil de, atılması gereken bir safrayla ilgili konuşuyor.”

*** bkz. Özaktürk, Fatma Gül (2000). “Eski Yunan ve Roma’da Söz Söyleme Sanatının Üç Biçemi: Attike, Asia ve Rodos”, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. 40, S. 1-2, Ankara: 219-230. Cicero’da biçem için bkz. Albrecht, M. (2003). *Cicero’s Style: A synopsis*. Leiden: Brill.

Başka alanlara aktarılıp eğretilen olarak kullanılan gemi bölümlerinden biri de geminin arka bölümü, pupa anlamına gelen *puppis* ve dümen yekesi anlamına gelen *clavus* sözcükleridir. Cicero bu iki sözcüğü İÖ 46 yılında dostu L.Papirius Paetus'a gönderdiği bir mektupta birleştirmiştir (*Epistulae ad Familiares* 9.15.3): “*Catulum mihi narras et illa tempora. quid simile? ne mi quidem ipsi tunc placebat diutius abesse ab rei publicae custodia; sedebamus enim in puppi et clavum tenebamus; nunc autem vix est in sentina locus.*” Burada Cicero'nun değindiği Q.Lutatus Catulus İÖ 78 yılı *consul*'üdür. Cicero'nun *consul* olduğu İÖ 63 yılında Catilina ve yandaşlarıyla giriştiği mücadeleye destek vermiş, onu vatanın babası anlamına gelen *pater patriae* unvanıyla selamlamıştır. Dolayısıyla Cicero'nun bu tümcede bahsettiği dönem İÖ 63 ve Catulus'un yaşamını yitirdiği İÖ 60 arası dönemdir. Cicero bu dönemde siyasal yaşamdaki rolünü denizcilik alanından kaynaklı eğretilmelerle betimler. Geminin pupasında oturmak devletin yönetim kademesinde yer almak, dümen yekesini elinde tutmak, devletin yönetimini elinde tutup ona yön vermek, sistinede kendine zar zor yer bulmak ise artık devlette önemli görevlerden uzak tutulmak anlamında kullanılan eğretilmelerdir.

Cicero'nun eserlerinde çok görülen eğretilmelerden biri de gerçek anlamı liman olan, ancak mecaz olarak kullanıldığında, her türlü kötü durumda kaçılacak bir sığınak, dinginlik ve huzur bulunacak yer anlamına gelen *portus* sözcüğüdür. Cicero'nun bu sözcüğü birçok alana aktardığı görülmektedir. Halk toplantılarının toplumda yarattığı kargaşa ve karışıklıkta, herkesin yabancı ulusların bile sığınak, güvenli liman olarak gördüğü senato: Örneğin İÖ 56 yılında senatoda, Iulius Caesar'ın Gallia eyaletindeki görev süresinin uzatılmasını desteklediği konuşmasında (*De Provinciis Consularibus* 38): “*Sed homines, ..., saepe ex hoc portu se in illos fluctus prope necessario contulerunt.*” Burada *portus* sözcüğü senato, yine denizcilik alanından gelen *fluctus* sözcüğü ise halk toplantılarının yarattığı dalga yerine kullanılmıştır. *Portus* sözcüğünün senato yerine kullanıldığı ve diğer uluslar için bir sığınak, danışma yerini ifade etmesine *De Officiis* eserindeki şu tümce örnek verilebilir (2.26): “*regum, populorum, nationum portus erat et refugium senatus...*” İÖ 52 yılında verdiği Milo söylevindeki (90) şu tümce diğer bir örnektir: “[*Curiam*] *templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consili publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium...*” Kimi zaman da siyasal olarak kendisini tehlikede hisseden birine dokunulmazlık sağlayacak bir görevdir. Sestius savunması 18. bölümde P. Clodius'un köşeye sıkışınca yaptığı söylediği gibi: “*in tribunatus portum perfugerat.*” *Portus* sözcüğü bazı eserlerde yaşam boyu süren sıkıntılı ve acı verici siyasal uğraşın sonunda arzu edilen ama gerçekleşmeyen, bireysel işlere ayrılacak zamanın verdiği huzur yerine kullanılmıştır. (*Epistulae ad Atticum* 4.6.2): “*quid si cessare libeat*

* “Bana Catulus'dan ve o dönemden bahsetmişsin. Nasıl bir benzerlik var anlayamadım? Gerçekten de o dönemde uzun süre devlet himayesinden uzak olmak benim de hiç hoşuma gitmiyordu. Çünkü o zamanlar geminin pupasında oturuyordum ve dümen yekesi elimdeydi. Oysa şu an sistinede kendime zar zor yer buluyorum.”

** “Ama insanlar, çoğu kez bu limandan ayrılıp, zorunlu olarak dalgalara atıldılar.”

*** “Senato krallar, halklar ve uluslar için bir liman, bir sığınaktı.”

**** “Kutsallığın, görkemin, düşüncenin ve devlet siyasetinin tapınağı, kentin en önemli yeri, müttefiklerin sunağı, tüm milletlerin sığınağı. [meclis binasını]”

***** “Halk temsilciliği limanına sığındı.”

et in otii portum confugere?”^{*} ya da Brutus eserinde belirttiği gibi (2.8) “*tempore aetas nostra perfuncta rebus amplissimis tamquam in portum confugere deberet non inertiae neque desidia, sed oti moderati atque honesti...*”^{**} Bazı eserlerde bu liman, günlük yaşamın sıkıntılarından kaçıp saklanacak bir sığınak olan felsefidir. *Epistulae ad Familiares* adlı yapıtındaki gibi (7.30.2): “*quae quidem ego non ferrem, nisi me in philosophiam portum contulissem.*”^{***} Bazılarında ise, bedeninin yaşam yolculuğunun son durağı olan mezardır bu liman (*Tusculanae Disputationes* 1.44.107, 5.40.117; *De Senectute* 71). Portus sözcüğü eğretilene biçiminde Cicero’nun şu eserlerinde de görülür:

Portus: *Tusculanae Disputationes* 1.48.118, 5.2.5.; *De Inventione* 1.4; *Epistulae ad Familiares* 5.15.3; 13.66.2; *Pro Roscio Amerino* 79; *Pro Sestio* 99; *Pro Tullio* 33; *De Oratore* 1.255, 3.7; *Pro Sulla* 41; *In Verrem* 2.5.153; *Pro Cluentio* 7.

Hem denizcilikten hem de oyunlardan^{****} diğer alanlara aktarılan bir sözcük olan *cursus*’un, denizcilik alanındaki gerçek anlamı rota, yön, izlenmesi gereken yol demektir. Cicero, *De Provinciis Consularibus* eserinde (38), senatoyu terk edip halkçıların arasına katılanlar hakkında konuşurken bu sözcüğü şöyle kullanır: “*qui si ex illa iactatione cursuque populari bene gesta re publica referunt aspectum in curiam.*”^{*****} Bu tümcede *cursus* denizcilik alanından siyasal yaşama aktarılmış ve orada izlenen yol anlamında kullanılmıştır. Bazı eserlerinde ise belirli bir zamanı içeren kavramla, örneğin yaşam sözcüğüyle birlikte yer alır. *De Domo Sua* yapıtında yaşam serüveni hayat akışı, seyir anlamındadır (86): “*etsi optabilis est cursum vitae conficere sine dolore et sine iniuria...*”^{*****} *Brutus* yapıtında ise avukat Hortensius’un mesleğinde gittiği yolu ifade etmektedir (324): “*qui non satis diu vixerit Hortensius tamen hunc cursum confecerit.*”^{*****} Bazı tümcelerde olayların akışını, yönünü ya da sonucunu belirtmektedir. Örneğin *De Oratore* yapıtında sesin alçaltılıp yükseltilecek kullanımından bahsederken (3.227): “*Haec varietas et hic per omnis sonos vocis cursus et se tuebitur et actioni adferet suavitatem.*”^{*****} *Cursus* sözcüğünün burada belirtilen anlamlarda kullanıldığı diğer yapıtlar şunlardır:

Cursus: *Pro Sestio* 20, 47, 98, 99, 101, 144; *Pro Balbo* 61; *De Re Publica* 1.3, 1.45, 1.64; *Tusculanae Disputationes* 3.1.2, 4.14.33; *Pro Caelio* 39, 51; *In Catilinam* 2.14, 4.17; *De Officiis* 1.11, 1.117, 1.119; *Philippicae* 2.47, 5.48, 8.11; *Pro Plancio* 52; *In Vatinius* 16; *Pro Milone* 95; *Post Reditum ad Quirites* 1; *Epistulae ad Familiares* 1.9.17,

* “Ne olurdu sanki kamu yaşamını bırakmayı ve emeklilik limanına sığınmayı seçseydim?”

** “Elde edilen büyük başarıların ardından, ne tembellik ne de üşengeçlik, aksine onurlu ve düzenli inziva (otium) limanına sığınmamız gereken bir yaşta...”

*** “Felsefe limanına sığınmasam, bunlara gerçekten katlanamazdım.”

**** Oyunlar söz konusu olduğunda gerçek anlamı koşmaktır. Burada yalnızca denizcilik alanından aktarılan eğretilmelere yer verilecektir.

***** Bu kişiler, halka yaranma yolunu seçip, oraya buraya çatarak kamu yaşamında başarı kazandıktan sonra, yeniden senatoya gözlerini dikerlerse...”

***** “Yaşam seyrini acı ve haksızlık olmadan tamamlamak daha arzu edilir bir şey olsa da...”

***** “Hortensius yeterince uzun yaşamadı, ama yine de seyrini tamamladı.”

***** “Bu çeşitlilik ve sesin her bir tonu kullanarak çıkması, hem kendini koruyacak hem de konuşma tarzına çekicilik katacaktır.”

4.2.3, 6.4.4, 8.11.2, 13.29.5; *De Oratore* 1.1, 2.82; *Orator* 4, 97, 198, 222; *Brutus* 233, 325; *De Divinatione* 1.127.

Cicero'nun eserlerinde denizcilik kökenli eğretilmeleri ele aldığımız bu çalışmada son olarak Piso söylevinden söz konusu eğretilmelerin birçoğunu içeren bir bölümü verelim (*In Pisonem* 20-21):

“*neque tam fui timidus ut, qui in maximis turbinibus ac fluctibus rei publicae navem gubernassem salvamque in portu conlocassem, frontis tuae nubeculam aut conlegae tui contaminatum spiritum pertimescerem. Alios ego vidi ventos, alias prospexi animo procellas, aliis impendentibus tempestatibus non cessi sed bis unum me pro omnium salute obtuli...*”

“Son derece büyük kasırgalar ve dalgalar arasında devlet gemisine yön vermiş ve onu sağ salim limana ulaştırmış biri olarak, alın çatındaki bulutçuktan (kaşını çatmandan) ya da görevdeşinin kokan nefesinden korkuya kapılacak kadar ürkek değildim. Ben başka rüzgârlar da gördüm, başka fırtınaları erkenden fark ettim, tehlike arz eden diğer kasırgalara boyun eğmedim, aksine herkesin esenliği için yalnızca kendimi feda ettim.”

Cicero'nun eserlerindeki denizcilikle ilgili *cursus*, *tempesta*, *gubernare*, *portus*, *fluctus* ve *gubernaculum* sözcüklerinin en sık kullandığı eğretilmeler olduğu görülmüştür. Denizcilik alanından gelen sözcüklerin kullanım yoğunluğu bakımından *Pro Sestio*, *Pro Plancio* ve *In Pisonem* söylevleri dikkat çekmektedir. Çalışma konusu olan eğretilmeler gerçek anlamları dışında kullanıldıklarında, aktarıldıkları alanlar değişiklik göstermekle birlikte, kamu yaşamı bunlar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu alandaki eğretilmelerin birçoğunun Cicero'dan önce de kullanıldığı göz önüne alındığında, onun bunlara yer vermedeki ilk amacı, aktarmak istediği düşüncüyü en kısa ve en etkili biçimde sunmasına olanak sağlamasıdır. Özellikle siyasi içerikli söylevlerinde bu amaç ön plana çıkmış görünmektedir. Öte yandan çalışma sonucunda dikkat çeken diğer bir nokta ise şudur: Bu eğretilmeler, onun başarılarını sunuş biçiminde sanki bir tür ezberin tekrarı gibidir. O, gemiye yön veren serdümandır. Onun için önemli olan gemidir ve tehlike arz eden dev dalgalara, fırtınalara, kasırgalara, girdap ve hortumlara rağmen, dümene sıkı sıkı yapışmış, gemisini güvenli bir limana yanaştırmayı başarmıştır. Kendisinden güçlü bir serdüman ortaya çıktığında, belki dümandan ayrı kalmayı yeğlediği belki de gemiden inmek zorunda bırakıldığı için, felsefe limanına sığınmıştır. Ancak pupa da durup, gemiye yön verme özlemini hep içinde yaşatmıştır.

Kaynakça

- Albrecht, M. . (2003). *Cicero's Style: A synopsis*. Leiden: Brill.
- Dürüşken Ç. (1996). "Rhetorica Ad Herennium'da Sözcük ve Anlam Sanatları", Lucerna: Klasik Filoloji Araştırmaları: 12-30
- May, J. M. (1980). "The image of the ship of state in Cicero's pro Sestio" *Maia* NS 3: 259-64
- Özaktürk, Fatma Gül (2000). "Eski Yunan ve Roma'da Söz Söyleme Sanatının Üç Biçemi: Attike, Asia ve Rodos", A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. 40, sayı 1-2 :. 219-230.
- Telatar, Ümit Fafo (2007). "Metaphora ve Metonymia'nın Latince'deki Tanımı ve Kullanımları" *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, sayı 125: 75-83
- Uzel, T. (1994). *İambus'lar; Lirik şiirler; Satıra'lar; Mektup'lar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Wood, N. (1988). *Cicero's Social and Political Thought*. Berkeley: University of California Press.

Öz

Cicero'nun Eserlerinde Denizcilik Kaynaklı Eğretilmeler

Metaphora sözcüğü klasik Yunancada *meta* ön ekini alan ve bir yerden başka bir yere taşımak anlamına gelen *pherein* fiilinden türemiştir. Latinceye ise yine aynı anlama gelen *transferre* fiilinden türeyen *translatio* terimi ile aktarılmıştır. Türkçede geçici kullanımı işaret eden eğretilme ve ödünç alınmayı gösteren istiare sözcükleriyle karşılanmıştır. Bu çalışmada *metaphora* ve *translatio* karşılığı olarak eğretilme sözcüğü kullanılacaktır. Eğretilme benzerlik ilişkisi olan iki sözcükten birini gerçek anlamının dışında diğer sözcüğün yerine kullanmak olarak tanımlanır. Eğretilme kaynağı ise sözcüğün ödünç alındığı alanı belirtmektedir. Her dilde ve kültürde olduğu gibi Latince'de de geniş bir kullanım alanı bulunmaktadır. Denizcilik, tarım ve hayvancılık, doğa olayları, kölelik, askerlik, oyunlar, avcılık, ateş ve ışıkla ilgili sözcükler Latincenin başlıca eğretilme kaynakları arasındadır. Latin ozanları ve yazarları bu alandan ödünç aldıkları sözcükleri diğer alanlarda başka bir sözcüğün yerine kullanmışlardır. İÖ 1. yüzyılın Roma sözbiliminde, felsefesinde ve siyasetinde çok önemli bir kişilik olan Marcus Tullius Cicero eserlerinde bu alanların yanı sıra denizcilikle ilgili sözcükleri eğretilme olarak sıklıkla kullanmıştır. Bu çalışmada ilk olarak eğretilmenin tanımı ve kullanım amaçlarına ilişkin kuramsal bilgiler eskiçağda retorik üzerine yazmış yazarların yapıtlarından derlenecek ve aktarılacaktır. Daha sonra Cicero'nun eserleri üzerine yoğunlaşılacak, yayınladığı mahkeme konuşmaları ve söylevleri, felsefi içerikli eserleri, son olarak da dostlarına ve çevresine yazmış olduğu mektuplar taranacaktır. Bu eserlerde görülen denizcilik kaynaklı eğretilmeler, aktarılan sözcükler temelinde gruplandırılıp de-

ğerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu yöntemle Cicero'nun birçok eserinde dağınık bir biçimde yer alan denizcilik kökenli eğretilmelerin bir araya geldiğinde ne ifade ettiği sorgulana- caktır. Söz konusu sözcüklerin sayısı göz önüne alındığında, her birini açıklamak yerine, en güzel örnekler eserlerinden seçilip irdelenecektir. Aynı ya da benzer biçimde kullanıldıkları tespit edilen diğerleri ise, ilgili sözcüklere ayrılan bölümlerin altında, Cicero'nun eserlerinde geçtiği yerlerle birlikte listelenecektir. Latincedeki her eğretilmeyi Türkçeye aynı biçimde karşılamak zordur ve bazen açıklama yapmak ya da tek sözcüğü birkaç kelimeyle çevirmek gerekmektedir. Bu durumun Latincedeki eğretilmenin güzelliğinin gözden kaçmasına ne- den olacağı endişesiyle örnek cümleler metin içinde Latince olarak bırakılmış, çevirileri ise dipnotlarda verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Eskiçağ, metaphor, eğretilme, Cicero, söz sanatı, sözbilim

Abstract

Cicero's Metaphors Being Derived from Navigation and Aspects of the Sea

Metaphor is derived from the ancient Greek verb *metapherein* which means to carry across or to transfer. Ancient Roman authors used the word *translatio* derived from verb *trans-ferre*. Metaphor is a word or phrase which belongs properly to one subject, but transferred to another on the grounds of similarity or comparison between them. The area from which the proper word is borrowed is denoted by source of the metaphor. Like any other literatures, metaphors are also widely used in Latin literature. The commonest metaphors of Latin poets and writers are derived from navigation and aspects of the sea, farming, breeding animals, slavery, military, fire and flame, hunting and circus games. All these sources, especially navigation and aspects of the sea, are frequently seen in works of Marcus Tullius Cicero, the most significant character of Roman rhetoric, philosophy and politics in 1st BC. In this study, the theories on the definition and purposes of metaphor in ancient rhetorical treatises will be summarized initially, then will be focused on Cicero's works which includes his judicial and deliberative speeches, philosophical treatises and his letters. The metaphors derived from navigation will be detected and categorized on the basis of borrowed words. The aim of this study is to recollect this kind of metaphors as a corpus which scattered among his works. Each category will be commented by selecting exemplary phrases and the rest which bears the same meaning will be listed below. Exemplary phrases are in Latin in the main text, translations in footnotes.

Keywords: figures of speech, metaphor, Cicero, navigation, rhetoric